

Гафич І.І.

*аспірант кафедри судоустрою та прокурорської діяльності,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАСАД ПУБЛІЧНОСТІ ТА ДИСПОЗИТИВНОСТІ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА ЩОДО ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Актуальність обраної теми визначається провідною роллю прокурора у вирішенні питання про закриття кримінального провадження. Значні показники кримінальних проваджень, що закриваються, вимагають осмислення особливостей впливу окремих засад кримінального процесу на прийняття відповідних процесуальних рішень. При цьому заслуговують уваги дві тісно пов'язані, але водночас контраверсійні засади кримінального провадження, а саме публічності й диспозитивності, дія яких у ситуації закриття кримінального провадження набуває особливої виразності.

Так, засада диспозитивності передбачає, що сторони кримінального провадження є вільними у використанні своїх прав в межах і у спосіб, передбачених КПК України. На жаль, законодавець приділив регламентації дії цієї засади відносно прокурора недостатню увагу, передбачивши лише положення щодо того, що відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення тягне за собою закриття кримінального провадження (ч. 2 ст. 26 КПК України). Однак дію даної засади необхідно розуміти більш широко, враховуючи, зокрема, те, що в процесі реалізації диспозитивності суб'єкти, які відстоюють у справі свій інтерес, користуються рівними процесуальними правами, здійснення яких справляє значний вплив на кримінальне провадження, зокрема: свободою у наданні доказів, їх дослідженні і доказуванні їх переконливості перед судом; можливістю розпоряджатися предметом кримінального процесу (обвинуваченням) і спірним матеріальним правом тощо [1, с. 93]. Таким чином, вона поширюється на всі процесуальні рішення, які приймаються прокурором на різних етапах кримінального провадження, в т. ч. під час закінчення досудового розслідування у формі закриття кримінального провадження.

Розглядаючи засаду диспозитивності в контексті дій прокурора при закінченні досудового розслідування, необхідно відмітити, що саме йому надається «свобода вибору» однієї із передбачених законом форм закінчення досудового розслідування. Разом з тим, як слушно зауважує Д. В. Філін, таке рішення приймається не довільно: розсуд слідчого, прокурора і суду ґрунтується на наявних матеріалах справи, їх оцінці за внутрішнім переконанням у відповідності із законом, унаслідок чого вони обирають одну із передбачених законом форм закінчення провадження [2, с. 43, 44]. Отже, рішення прокурора щодо того, в якій саме формі закінчити досудове розслідування, не є довільним. Воно базується на встановлених законом

підставах, і прокурор приймає його, керуючись вимогами закону, виходячи із конкретних даних кримінального провадження і свого власного внутрішнього переконання.

Межі такого переконання також визначаються законом, хоча при цьому воно все ж залишається суб'єктивним чинником у прокурорській діяльності, оскільки являє собою певний стан свідомості, в основу якого покладено знання, отримані під час дослідження доказів, професійні знання, соціальну позицію прокурора [3, с. 69]. Таке внутрішнє переконання не є вільним від темпераменту, характеру і свідомості прокурора, його власних переконань і уявлень про добро і зло, про дозволене і належне, а також від того, що прокурор у громадській свідомості, а також, як свідчить практика, і власному самосприйнятті, залишається носієм обвинувальної функції [4, с. 134]. При цьому не можна заперечувати певної свободи вибору одного із можливих варіантів закінчення досудового розслідування, які встановлюються КПК України, хай навіть лише в межах певної визначеної законом форми.

Як слушно вказує А. В. Лапкін, саме прокурор є тим суб'єктом, який приймає рішення про закінчення досудового розслідування та обирає одну із диференційованих форм для цього, передбачених процесуальним законом [5, с. 94]. Отже, зміст засади диспозитивності, передбаченої ст. 26 КПК України, може бути доповнений положеннями, що саме рішенням прокурора відбувається закінчення досудового розслідування. Слідуючи методом «від загального до окремого», можна дійти висновку, що диспозитивність виявляється не лише при обранні прокурором певної форми закінчення досудового розслідування, а й різновиду відповідної форми. Так, приміром, щодо рішень про закриття кримінального провадження диспозитивність у діяльності прокурора проявляється у наступному: 1) прийняття рішення про те, закрити кримінальне провадження чи його продовжити; 2) при прийнятті рішення про закриття – у виборі підстави для цього з числа передбачених ч. 1 ст. 284 КПК України; 3) при перевірці постанови слідчого про закриття – у тому, скасувати її чи залишити в дії.

Очевидно, що необмежена диспозитивність вибору прокурором різних варіантів зазначених процесуальних рішень може вести до порушень закону та прав учасників кримінального провадження, зловживань і корупційних ризиків, тому засада диспозитивності підлягає обмеженню. Важливою засадою, яка визначає межі такої диспозитивної свободи прокурора, є публічність.

Треба відмітити, що ст. 25 КПК України передбачає досить обмежене розуміння цієї засади, яка визначається як обов'язок прокурора і слідчого в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви

(повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила. Проте вчені пропонують більш широке тлумачення цієї засади, вважаючи її основою кримінального процесу, відповідно до якої представники державної влади повинні діяти активно, незалежно від волі інших осіб [1, с. 169]. При цьому вони зобов'язані повною мірою враховувати інтереси інших учасників кримінального провадження.

У повному обсязі це стосується прокурора, який, керуючись засадою публічності, на етапі закінчення досудового розслідування повинен приймати рішення передусім в суспільних (публічних) інтересах. Прокурор не може закрити кримінальне провадження довільно, не виконавши вимог закону щодо повного, всебічного та неупередженого розслідування, проведення якого відповідає інтересам суспільства. Поряд з цим, підпорядкування засаді публічності вимагає від прокурора перевірки законності й обґрунтованості постанов слідчого про закриття кримінального провадження та їх скасування у випадках виявлення порушень як на підставі скарг потерпілого чи заявника, так і за власною ініціативою. Також в силу цієї засади прокурор не може як відмовитися від кримінального переслідування особи, так і продовжувати його в своїх власних чи будь-чийх інших приватних інтересах, а при прийнятті будь-яких рішень має виходити із загального (публічного) блага.

Разом з тим, прокурор повинен дотримуватися процесуальних прав учасників кримінального провадження, виконуючи всі передбачені законом вимоги щодо їх забезпечення. Зокрема, прокурор зобов'язаний закрити кримінальне провадження на підставі п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України, якщо потерпілий, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, крім кримінального провадження щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством. Хоча відмова потерпілого від обвинувачення є диспозитивним правом останнього, яке забезпечує його приватний процесуальний інтерес, у справах «приватного обвинувачення» воно стає домінуючим для прокурора і переважає публічний характер його діяльності. Власне, в таких випадках приватні інтереси стають частиною публічних, тому закриття кримінального провадження з цієї підстави рівною мірою спрямоване на забезпечення тих й інших інтересів у кримінальному процесі.

Аналогічно можна розглядати положення ч. 6 ст. 284 КПК України, які передбачають, що постанова слідчого, дізнавача про закриття кримінального провадження може бути скасована прокурором за скаргою заявника, потерпілого, якщо така скарга подана протягом десяти днів з моменту отримання заявником, потерпілим копії постанови. Хоча загалом прокурор не розглядає скарги учасників кримінального провадження (за винятком оскарження до прокурора вищого рівня порушення розумних строків), у ситуації закриття кримінального провадження законодавець робить виняток,

що вочевидь спрямований на захист прав та законних інтересів потерпілого та заявника від незаконного та необґрунтованого припинення процесуальної діяльності.

З викладеного випливає, що засади публічності й диспозитивності тісно поєднуються у діяльності прокурора щодо закриття кримінальних проваджень. Диспозитивність надає прокуророві певну свободу у розпорядженні своїми процесуальними правами, а публічність підпорядковує їх суспільним інтересам. Тому прокурор має прагнути до дотримання розумного балансу між цими засадами при реалізації наданих йому повноважень щодо закриття кримінальних проваджень.

Список використаних джерел

1. Ноздріна М. О. Сутність диспозитивності за новим кримінально-процесуальним законодавством. *Вісник Львівського інституту внутрішніх справ*. 2004. Вип. 2 (2). С. 82-93.
2. Філін Д. Питання звільнення від кримінальної відповідальності. *Правничий часопис Донецького університету*. 2002. № 2 (8). С. 43-47, 71.
3. Озерський І. Прокурорське переконання у кримінальному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. №4. С. 68-70.
4. Гультай П. М. Проблеми формування внутрішнього переконання прокурора при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу у досудовому кримінальному провадженні. *Юридична осінь 2012 року: зб. тез доп. та наук. повідомл. учасн. всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобувачів (13 листоп. 2012 р.)*. Х.: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2012. С. 133-136.
5. Лапкін А. В. Диференціація форм закінчення досудового розслідування і роль прокурора в їх застосуванні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. Вип. 3. С. 87-97.